БОГОСЛОВЉЕ

ИЗДАЈЕ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
У БЕОГРАДУ

ГОДИНА VIII (XXIII) СВЕСКА 1 и 2

ПОТРЕБА ЗА КОДИФИКАЦИЈОМ И ИЗДАВАЊЕМ ЈЕДНОГ НОВОГ КАНОНСКОГ ЗБОРНИКА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Црква је божанска установа за усавршавање слободних религиозно моралних начела. Она је и спољашња појава, састављена од људи, која се открива у одређеној форми једног друштвеног организма. Отуда код цркве разликујемо две стране живота: унутрашњу, суштинску, идеалну, која је предата преко Откривења, и спољашњу организациону.

Циљ цркве је овде на земљи, да видљиве облике њеног уређења: њене институције, законе и облике живота доведе у хармонију са њеним идеалним принципима датим у Откривењу. Идеални принципи цркве остају свуда и увек исти. Они су неизменљиви. А спољашње уређење, модус организације и облици живота служе само зато, да идеалне принципе цркве што више рашире, што боље разјасне и омогуће им да се што потпуније и лакше примене у практичном животу људи. Ради остварења тога циља и очувања јединства, црква је већ од самог почетка имала потребу за нормирање живота у њој, за доношењем прописа, а у складу са историјским развојем њене егзистенције на земљи.

Господ Исус Христос, приликом оснивања своје организације — цркве, није јој предао готов зборник закона, по којима би се имала управљати стриктно, у свим приликама и околностима свог историског развоја. Али јој је са јасним одредбама указао на идеал коме мора тежити и предао средства која ће употребљавати за постигнуће одређенога циља. Те одредбе божанског права изложене у Светом писму и Светом предању биле су први основи, виши принципи и критеријуми за оно право које је сама црква стварала.

Дајући основне правне принципе својој организацији, Христос је одредио лица која ће бити носиоци извођења даљега права у цркви и тиме у основи решио како материјални тако и персонално-лични елеменат цркве као правног лица.

На основу тог божанског права апостоли су почели организовати цркву и саборно доносити одлуке по којима ће се лакше и јединствено управљати у њеном унутрашњем и спољашњем животу. И још

тада, иако је црква живела по једном неписаном праву, где је управљање било јавно и отворено саветовање целога друштва, ипак се нормирање живота цркве морало врло брзо формирати према захтеву времена у коме се развијала. Касниja апостолска правила, која су издвојена из мноштва норми тога доба, сведоче нам како су то били векови еластичног црквеног живота, кад су представници цркве у борби за ширење јеванђеља користили многе прописе и институције римског права, који нису били у супротности са њеним учењем, само да би црква могла нормирано развијати свој живот у складу са захтевима времена и прилика.

По апостолском примеру саборско законодавство цркве постаје најбогатији извор њеног права. Тако је сабор највиших представника цркве постао институт позитивне природе и орган преко кога је она изражавала своју законодавну вољу.

Сви основни закони цркве о вери, тајнама, хришћанском моралу и цело канонско право формирано је, створено или потврђено на саборима одржаним до краја деветог века. Заинтересованост, живо учешће и агилност свих чланова цркве допринели су да је на васељенским саборима био изражен прави дух цркве и правилно постављена основа њеног уређења и живота. На саборима су донесене и многе одредбе које се тичу дисциплине и спољашњег уређења цркве, како су то захтевале тадашње прилике.

По начину сазивања, присутности највиших и најистакнутијих представника целе цркве, важности предмета решавања, а нарочито по свеопштем усвајању и примању њихових одлука, васељенским саборима је дат нарочити значај. Вера у непогрешивост њихових одлука исповедана је како на самим саборима тако исто и од светих отаца и учитеља цркве. Као симбол да на сабору присуствује глава цркве, Господ Исус Христос, и да кроз сабор делује Дух Свети, на истакнутом месту на средини дворане постављано је отворено Јеванђеље.

Због великог значаја васељенских сабора многи су сматрали да цела садржина канонског кодекса, који је донесен на тим саборима, служи као непроменљиво позитивно право цркве, те се ниједан такав пропис не може укидати, поправљати или замењивати са другим. Други тврде чак и то да је на васељенским саборима коначно утврђено законодавство цркве, те се не може више ништа додавати нити одузимати.

Међутим, код канона морамо правити разлику. Неки од њих, догматски, који се не могу мењати, извор су божанске воље и стоје у недељивој вези са истинама вере и морала. Ти канони служе као коренитe црквене уредбе, без којих црква не би била истинска, света и апостолска. Они су само јасно и правилно формулисан Божански закон у облику саборске норме да би јаче обавезали чланове цркве да им се морају покоравати. Код тих канона не може се применити никакво право црквене икономије. Друго су пак они канони који су настали под разним друштвеним и временским условима а у вези са датим историјским збивањима. Они нису везани са догматским истинама Откривења, него се јављају као пролазни елеменат везан за дате услове друштвеног развитка, диктиран приликама, временом,

местом и околностима развитка црквеног живота. Управо они су средство или форма за лакше уношење у живот, брже усвајање и чистије чување основних истина вере. Такви канони имају значај дисциплинске норме ради чувања правилног поретка у црквеној организацији.

Канони црквене дисциплине одређују спољашњи живот верних и регулишу оно што је потребно ради одржавања правилног реда и поретка у цркви. Ти дисциплинарни канони нису непроменљиви, него се могу мењати према потребама цркве, према приликама које изискује извесно историјско раздобље и кад то захтевају виши интереси и црквена икономија.

Ако проучимо рад васељенских сабора видећемо да су они сазивани ради решавања неког изванредног питања, које се било јавило у цркви и да је велики број канона донет на тим саборима везан баш за то питање или друге савремене појаве тога краја и тога времена. Зато за правилно тумачење канона нарочито је важно добро познавање историјских и друштвених прилика краја и доба где су и кад су донесени дотични канони. Тако би, напр., тешко било разумети 20 ап. правило, које каже: „Клирик који даје јемство за некога нека се свргне", ако се не би знало за праксу која је тада владала, да су извесна лица код судова јамчила за новац и да се на таква лица и такво занимање гледало са презрењем. Иначе ово правило би било у директној супротности са 30. пр. IV. вас. сабора, 75. картагинског и 7. сардикиског сабора. А осим тога у супротности је и са духом харитативне делатности цркве у првим вековима, која се нарочито испољавала преко права азила и права милостиве интервенције, где је јемство морало доћи до нарочитог изражаја.

Дух и идеје које су изражене у канонским нормама периода васељенских сабора, биле су савршене за оно доба, јер су успешно послужиле за остварење јеванђелских идеала. Тај дух и идеје су драгоцени и за сва каснија покољења и служе као узор у сличним приликама и околностима, али би стриктна примена, у буквалном смислу, већине од њих, захтевала исте прилике и услове живота. Међутим то је немогуће, јер друштвени живот рапидно напредује, прилике се мењају и такве околности приморавају цркву да спољашњу страну свога живота прилагођава новим условима. Црква мора тражити нове путеве и методе рада, како би људима постали приступачни и привлачни идеали хришћанског учења и у новим околностима живота.

Иако је црква за време живе активности на саборима донела или потврдила више од седам стотина правила о уређењу, организацији и дисциплини у цркви, ипак са тим није могла обухватити цео свој живот. Позната је ствар да ни најсавршенији закони који регулишу живот једног друштва не могу да обухвате ни половину акција чланова тога друштва које је стога принуђено да их често праксом или законима допуњује. Тим мање су црквени прописи саборског периода од пре више од хиљаду година могли регулисати све животне појаве црквенога друштва.

Делатност цркве као живог организма мора бити динамична. Зато се у цркви увек јављају нове форме и видови друштвеног развитка, које треба довести у склад са основним принципима живота. О тим

спољашњим околностима црква је увек водила рачуна. Њена виталност и брзина прилагођавања најбоље се изразила у периоду васељенских сабора. Ту видимо како црквена власт извесног сабора хитро и енергично излази у сусрет нужним потребама које су живот и црквена пракса у том моменту захтевали. Видимо како сабори, васељенски и помесни, узимајући у обзир савремене прилике, укидају, мењају, допуњавају и доносе нове прописе, који се битно разликују од ранијих прописа по истом предмету. Видимо како се приликом доношења таквих прописа редовно наглашава, да се то чини услед насталих околности и нових прилика. У томе су били одлучни без обзира на ауторитет одакле је тај канон потицао, само ако се са новим правилом доприноси унапређењу добра и за спасење и обезбеђење човека.

Тако постоје неки канони каснијих сабора који су мењали не само праксу ранијих канона, већ и јасне речи Светога писма. Тако је напр. 15. пр. Трулскога сабора одредило 40 година старости за ђаконисе, иако је ап. Павле установио 60 година. То је могло зато, јер се ту не задире у суштину хришћанског учења, него се питање тиче спољашњег уређења, чисте дисциплине цркве. А потреба је то захтевала. Трулски сабор, у осврту на праксу и тадање схватање брака епископа издаје 12. правило којим забрањује епископима да се жене, што је у супротности не само са 5. ап. правилом него и са речима Светога писма о брачном стању епископа. И ту сабор није дошао у опреку са истинама вере, јер брачност или безбрачност не утичу на благодат свештенства. Напротив, таква форма је више одговарала потребама и гледишту на брак епископа тога времена. Зато сабор додаје: „... не да се укида или изврће оно што је од Апостола установљено, него што се старамо о спасењу народа и напредовању његову у добру". Ово пак значи да 5. ап. правило остаје и даље на снази и поред 12. пр. Трул. сабора и да надлежна црквена власт кад нађе да не постоје разлози због којих је Трул. сабор издао ново правило, може поново да уведе у праксу 5. ап. правило као позитивну законску норму, само ако би то служило на корист цркве.

Више канона помесних и васељенских сабора укинуто је са канонима каснијих сабора истог или вишег ранга. Тако неокесариско 15. пр. одређује да буде 7 ђакона у једном месту, а Трулски сабор је својим 16. пр. то укинуо; 37. ап., 20. анкирско, 5. I вас. и 19. пр. IV вас. сабора одређују да се помесни сабори држе два пута годишње, док Трул. сабор својим 8. пр. одређује да се „због варварских најезда и других прилика" држи само један пут годишње

Наше време у многоме се разликује од времена кад су држани васељенски сабори и на њима доношени канони. Због те измене прилика у многоме се изменио и живот цркве. Отуда налазимо у канонском зборнику православне цркве велики број канона са којима су нормиране тадашње стране црквеног живота, а који се у савременом животу цркве не могу применити чиме су фактички изгубили практичну вредност. То је случај на пример са 9. ап. правилом по којему „сви верни који долазе у цркву" ... и не остају до краја богослужења требају бити одлучени, или са 71. трул. које под претњом свргнућа забрањује оним „који се уче грађанским законима" да посећују позо-

риште или да се одевају у хаљине које нису у општој употреби. Слично је и са 80. трул. које налаже строге казне за оне који у току три недеље не дођу у цркву; 11. трулско забрањује свим члановима цркве да примају или да се лече код јудејских лекара, или да се купају са Јудејима у заједничком купатилу; 56. лаодикиско каже да свештеник не сме улазити у олтар пре епископа, ако овај није на путу, итд. Данас се ових правила не могу придржавати ни највећи представници цркве, акамоли остали њени чланови.

Исто су тако поједини предмети, радње или институције, на које се односе извесни канони, изменили свој лик или се на њих данас гледа другим очима и кроз другу призму. Тако напр. 24. трулско правило забрањује свима који припадају свештеничком чину да присуствују разним представама, да посећују позориште, коњске трке и томе слично, а 15. правило то протеже и на децу клирика. То је можда било нужно у оно време кад се на такве забаве гледало са подозрењем, као на места разврата и порока Међутим данас на многе забаве и на позориште гледа се као на центар културе и васпитања, као на места где се може много очигледним примером научити и поучити. Чак, ако би тамо било за религију понешто и негативно, свештеник треба и то да види како би о томе могао народ поучити. Слично је и са 54. апостолским правилом које прети свргнућем клирику ако се затече у крчми да једе, јер се на крчму у то доба друкче гледало него данас; 77. трулско и 30. лаодикиско забрањују заједничко купање мушких и женских, — „јер је то први приговор незнабожаца" — каже правило. Данас, пак, таквог приговора не би било и правило се не примењује. Канон 96. Трулског сабора прети одлучењем оним „који вештачким плетивом китe и расположу косу на глави на штету других који их гледају и таким начином замамљују слабе душе". Али без обзира на то, што ово правило има за циљ да истакне како су хришћанске врлине и добра дела преча него спољашњи украси, оно се не спроводи у живот, јер ако би се применило добар део чланова цркве, особито женског пола, био би одлучен. А правило без примене није ништа друго него мртво слово на папиру.

И званични канонски зборник православне цркве садржи мноштво канона које је давно обичај укинуо. Таква су: 90. трулско, 37., 43., 45. и 56. лаодикиско, 16. карт., 30. неокесар., и 19. анкирско. Има и таквих за које данас не постоји предмет на који се односе, као напр. 82. ап., 94. трулско и 35. картагинско. Има и канона који личе више на пресуде и моментална решења и немају никакав наредбодавни карактер за будућност, као напр. 25. анк. или 18. и 19. сард., а има и правила која се тичу лица појединих јереси. Нека пак правила имају чисто морално поучни карактер, као што је 4. пр. Анкирског сабора, док код неких опет постоји извесна контрадикција, тако да и најбољи канонисти, са великим натезањем једва успевају да их доведу у сагласност. Тешко се доводе у везу 66. апост. које прети свргнућем и одлучењем онима које затече да посте у дан Господњи (недељу) или суботом (осим једне једине, а то је Велика субота) или 18. пр. Гангр. сабора, које забрањује пост у недељу ради подвизавања са 69. ап. правилом, које прети свргнућем и одлучењем онима који не држе пост св. четрдесетнице. Исто тако је данас тешко разумети и довести у везу са праксом 18., 51., 55., 73., а нарочито 95. правило Картаг. са-

бора. А колики је тек број оних правила која су нејасна или која се могу различито тумачити? То би свакако превазишло оквир овога излагања.

Пошто се сва та правила налазе једна покрај других у истим канонским зборницима, врло је тешко њима се користити и одредити шта је у важности а шта није, и шта је важније а шта споредније. Осим тога многе одредбе и наредбе, које се тичу црквене дисциплине, постале су пре више стотина година, па иако су за ондашње прилике и појмове биле императивне, данас су само мртво слово на папиру, јер се тешко могу довести у склад са савременим друштвеним збивањима и појмовима данашњег времена. Такви прописи су често узрок што се у цркви понекад опажа извесна учмалост и они служе као кочница те црква не може у свако време, довољно и брзо да одговори својој задаћи.

Циљ сазивања васељенских и помесних сабора није био законодавни посао или кодификација канона. Законодавни рад се јављао само утолико уколико је требало извесне тадашње појаве ускладити са духом црквене организације. Па ипак и кодификација црквеног законодавства није страна старој цркви. Осамдесет пет апостолских правила није ништа друго него кодификација и избор између мноштва правила, која су се појавила у цркви крајем трећег века под именом апостола. А Картагински сабор 419. год. узео је у расматрање правила 14 ранијих сабора на Западу, који су били донели мноштво правила и између њих потврдио само 121 правило, па пошто је додао још својих 12 правила, установио је један зборник од 133 правила за своју цркву. Трулски и Седми васељенски сабор нису се бавили кодификацијом канона, како се обично говори, него само набрајањем сабора чија су правила у важности у православној цркви. Али тиме нису утврдили и то да су сва правила, која су донели набројени сабори, у важности, и само у онаквом тексту како су их ти сабори донели. Али су потврдили нешто друго: да виша или једнака црквена законодавна власт може и има право потврђивања, укидања и мењања раније донетих правила. Другим речима канони нису аксиоме за цркву, него црква треба да их прилагођава својим потребама.

Потребу прилагођавања канона схватили су многи писци и састављачи канонских зборника. Као најбољи и најближи пример за нас је словенски апостол св. Методије, који је Схоластиков канонски зборник — Синтагму у 50 наслова превео, скратио и дотерао, како каже проф. Троицки, — према потреби свога рада. Он је у свој зборник унео само оне каноне, које је могао да примењује и који су били потребни за управљање једне самосталне цркве. Изоставио је сва она правила која имају само историјску вредност. Гломазна је, пак, скратио. А од оних која се понављају узима само једно, које има већу ауторитативну вредност. И тако је од зборника који је садржавао 377 правила оставио само 235, која је увео у живот своје цркве.

Сам Свети Сава приликом стварања канонског зборника — Крмчије, унео је у њу много материјала, који се није налазио у канонским зборницима и сам допуњавао или скраћивао поједине каноне, што је такође одговарало тадашњим потребама и приликама за цркву његовога краја.

Потреба за кодификацијом старих и стварањем нових правила данас је још већа. Од завршетка канонског зборника православне цркве прошло је више од хиљаду година. За ово је време православна црква пролазила кроз многе перипетије у борби за свој опстанак. Зато није чудо што није постојао орган, који би надлежним ауторитативним путем прилагођавао каноне релативног карактера времену и приликама савременог живота цркве. Отуда је дошло, да извесан број канона, како васељеских тако и помесних сабора, има само теоријску силу позитивног закона, али се у животу не употребљава или је већ замењен обичајем, који није свуда истоветан.

А канони који немају своју практичну вредност могу више шкодити него користити цркви. Јер иако су у ствари мртви, догађа се ту и тамо да се поново извуку, ако је потребно да се са њима оправда нека претензија власти или да се помоћу њих неко осуди или помилује, иако то није у сагласности с временом и иде на штету цркве. А њихова употреба или неупотреба постепено међусобно удаљава поједине делове православне цркве, тако да је право чудо како је до данас православна црква одржала своје канонско јединство. У историјским околностима под којима се налазила то није било лако. Раздељена у више аутокефалних, самоуправних и националних цркава, она је морала долазити у додир са различитим ступњевима културе, са много разних обичаја, менталитета, добрих и рђавих навика са којима су обиловале поједине нације и да све то доведе у склад са јеванђелским начелима у духу целине и јединствене православне политике. То је било могуће зато, јер је свака црква јединство сматрала као највећу светињу, па иако су поједине цркве биле затворене у своју аутокефалност, ипак су се све трудиле, да у основу свога законодавства поставе и очувају недирнуто саборско канонско право које је признато у целом православљу. То мора бити задатак православне цркве и у будућности.

Али и поред тога већ се осећа извесно диференцирање код појединих православних цркава у начину тумачења и примени појединих канона који се тичу богослужења, вршења светих тајни, спољашње управе цркве, па чак и једне битне ствари, а то је саборност. Да се јаз не би продубљивао, да би црква могла имати успех и одржати своје јединство православља и у погледу свог спољашњег живота, црква мора имати неко поуздано мерило по коме ће се сви њени делови управљати, мора имати позитивне норме, разумљиве по значењу и циљу и које ће сви примењивати. Овде се ради о једном зборнику правила у коме ће бити кодификирани сви канони из досадашњег Канонског зборника Православне цркве и додата нова правила које захтева општа потреба цркве у новим условима времена и прилика.

Истина, у новије време се увиђа јака потреба за доношењем извесних реформи у целокупном црквеном животу, а већ су предузети извесни кораци у том правцу. Између два светска рата одржане су две православне конференције, и то: у Цариграду 1920. и Ватопеду 1930. године. Ватопедска међуправославна комисија је усвојила 17 тачака, које би послужиле за подлогу црквене реформе. А после другог светског рата дошло је до саветовања неких православних цркава у Москви 1948. године и три Свеправославне конференције на Родосу.

На свим тим конференцијама било је речи о реформама које би обухватиле цео црквени живот. Свакако да најхитније реформе данашњи живот цркве захтева у примени црквене дисциплине. Друга свеправославна конференција на Родосу у Каталогу питања, која би требало да расправља будући васељенски сабор православне цркве поставила је и питање састављања канонског кодекса.

Прилике у којима живимо, а нарочито потреба за очувањем јединства целе православне цркве захтева да се састављању новог канонског кодекса приступи што хитније. У том циљу потребно би било изабрати једну комисију састављену од црквених великодостојника и стручњака свих аутокефалних цркава. Комисија би проучила цео канонски кодекс православне цркве укључујући и канонске наредбе помесних сабора, а нарочито одредбе патријарших синода. Прегледала би, такође, партикуларно законодавство помесних цркава и тражила од свих аутокефалних цркава предлоге нових одредаба у духу захтева њихових потреба. Тако би се из богате ризнице канонског кодекса издвојило оно што је битно, вечно и непроменљиво за сва времена, а црква би добила практична правила, која би јој омогућавала да у будућим временима буде активна и динамична. Комисија би овако припремљен нацрт зборника правила доставила свим аутокефалним црквама на проучавање и стављање примедаба, са ограниченим роком одговора. На основу добивених примедаба и предлога Комисија би израдила пројекат свештених канона, које би прегледао претстојећи просинод православне цркве и од њих припремио зборник канона за будући васељенски сабор до кога треба да дође. Међутим, овако донет канонски зборник могао би бити усвојен и сагласношћу свих аутокефалних православних цркава.

Др БЛ. ГАРДАШЕВИЋ